

МАТЕРИАЛИ НА ПРЕХОДА ОТ КЪСНИЯ НЕОЛИТ КЪМ РАННИЯ ЕНЕОЛИТ, ПРОИЗХОЖДАЩИ ОТ ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ХОТНИЦА, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО

НЕДКО ЕЛЕНСКИ

В землището на село Хотница, Великотърновско, са разкрити три къснонеолитни терасни селища, които се намират в местностите Кая бунар, Къшлата и Орловка.¹ На тези селища не са провеждани археологически разкопки. Материалите от тях са събирани от краеведите И. Кокорков и П. Парашкеванов в читалищната сбирка.² За първи път са коментирани от Е. Комша. Той е разгледал материалите от селището Орловка и ги определя като самостоятелна неолитна култура с името Хотница I.³ Без проучванията, проведени в последните години в басейните на река Янтра и река Русенски Лом, неяснотата по интерпретацията на находките щеше да се запази. На базата на изследванията в селищната могила Самоводене⁴ и терасното селище Качица⁵ П. Станев успява да стратифицира материалите от селищата в землището на с. Хотница. Сравнявайки керамичните форми от проучените селища с тези от селищата от Хотнишкото землище установява, че най-рано е възникнало селището Къшлата - през фаза Самоводене B₂.⁶ Селището Орловка възниква през фаза Качица A - B₁, а това в Кая бунар през фаза Качица B₁. Всички селища прекъсват своя живот през фаза Качица B₂ и според него принадлежат към късния неолит.⁷ Той смята, че тази култура трябва да се нарича Качица.⁸

Материалите, които привличат нашето внимание, са форми, орнаменти и технически прийоми, използвани при украсата, характерни за културите Хотница II⁹ - Качица B₂¹⁰, Вадастра¹¹, Дудещи - фаза Черника¹² и Боян.¹³ Те се разкриват в пласта от последния етап от живота на селищата. Това ни дава основание да разгледаме общо материалите от всяко селище с характерните признаци за посочените култури.

За културната група Хотница II - Качица B₂ в представения от нас материал се открояват две форми - биконична и конична. Това са биконични купи с висока цилиндрична "шийка", като устието предимно е отворено навън. Като в някои от купите се вижда как средният ръб се заобля и намалява дебелината, а някъде се слива с "шийката". Другият тип са конични паници. Украсата на съдовете е чрез връзани линии и канелюри. Връзаните линии са вертикални, хоризонтални, описващи полукръгове, триъгълници и спирали. Връзаната украса почти винаги обхваща цялата повърхност на съда, но се забелязва, че те стават по-широки, по-дълбоки и изчезват набожданията, подчертаващи отделните мотиви, което е

много характерно за предходните фази на тази култура. Канелюрите украсяват в повечето случаи средната част на формата. Те биват тесни, широки, коси и вертикални, а където украсяват "шийката" на съда, стават хоризонтални. Тези форми са представени на таблица I(3), таблица II (4), таблица III (1 - 7), таблица IV (1, 2 и 4), таблица V (1, 2, 4, 6 - 10), таблица VI (1 и 2), таблица VII (1 - 10), таблица VIII (1 - 6) и таблица IX (1). Аналогични форми се разкриват в селищата Качица¹⁴, Копривец¹⁵, Усое¹⁶, Фаркасу де Сус¹⁷, Гърлещи¹⁸ и Гръдинале.¹⁹ Следващата група от находки има признаците на културата Вадастра. Те не са обособени на базата на формата, а на украсата, разкриваща се върху фрагментите. Тя е чрез отнемане на фона (кербшнит), като те са специфични, триъгълни отнемания, представящи мотивите, които се комбинират с линеарни мотиви. Канелюрната украса обхваща повърхността на съда от устието до неговата средна част. Канелюрите са тесни, коси, вертикални, хоризонтални и "рибяска кост". При украсяването комбинирането им е разнообразно, но понякога се групират в триъгълници. Откритите форми са няколко. Те са биконична с висока цилиндрична "шийка", полусферична, конична, коничноцилиндрична и полусферична горна част. Тази група е представена в таблица I (2, 4 и 5), таблица II (1 - 3 и 5), таблица V (3 и 5) и таблица IX (3 - 5). Сходни материали се разкриват в селищата Слатина²⁰, Вадастра²¹, Крушову²², Бреница²³, Хотънари²⁴, Копривец²⁵ и други. За култура Дудещи - фаза Черника също се обособяват материали, но те са предимно фрагменти. Те се определят на базата на украсата, която се състои от застриховани и връзани мотиви и елементи, а канелюрите обхващат горната част на съда. За формите можем да отбележим само биконични с висока цилиндрична "шийка". Тази група материали са представени в таблица I (6), таблица II (2 и 3), таблица IV (3, 7 - 9), таблица VI (3, 4 и 6). Сходни материали се разкриват в следните селища: Качица²⁶, Копривец²⁷, Черника²⁸, Хотънари²⁹ и Фаркасу де Сус.³⁰ Последната група се формира на базата на сходството с култура Боян. Това са биконични съдове с цилиндрична шийка и конични паници. Украсата е чрез връзани линии и канелюри. Това са формите от таблица I (7), таблица IV (1, 6 и 10), таблица V (1, 2 и 4) и таблица VIII (1). Аналогични находки се разкриват в селищата Копривец³¹, Гряка³² и Сборяново - "Водната централа".³³ Присъствието на тези култури, на които материалите да се разкриват в общ контекст, не е изолирано явление. В селището до с. Копривец в сондаж А - III и IV хоризонт, Борово - Магарицата, Красен, Русе - XVIII хоризонт и Исперих материалът, разкриван в тях, има приблизително еднаква относителна хронология. Тук в общ контекст се срещат форми, типични за посочените по-горе култури.³⁴ Според В. Попов това явление не се дължи на импортни материали, а става въпрос за общи признаци за цялата Долнодунавска област. Най-ранните материали на Боян I, Хотница II - Качица B₁ и Вадастра I се разглеждат като етап на трансформирането на неолитните култури в енеолитни.³⁵ Това становище според нас отговаря на развитието на разглежданите селища в землището на село Хотница. Разглеждайки материала, се вижда как характерните за Хотница I - Качица A₁ - B₁, B₁ биконични купи се трансформират, при което устието се

издължава и средният ръб се заобля и изтънява. Устията на купите се отварят на вън. Това се открива в таблица III (1, 3 и 4), таблица V (1, 2 и 4), таблица VII (1, 3 и 5), таблица VIII (1 - 6) и таблица IX (1). Появяват се цилиндричноконични купи - таблица II (5) и таблица VII (7). В украсата се запазва тристепенното деление на формата, което е характерно за предходната традиция, но тук вече е променена формата. Забелязва се и преходен момент в утвърждаването на тази форма, което се вижда в таблица V (6, 8 и 11). Нова форма е и биконична с горна цилиндрична част, като в някои случаи средният ръб е заоблен. Представени са в таблица I (5) и таблица VI (1 и 2). Другия типове са коничният - таблица I (1 - 3) и таблица VII (6), полусферичният - таблица V (3 и 5) и с полусферична горна част - таблица IX (3 - 5). В украсата на съдовете също се забелязват новите елементи. Променя се техническото изпълнение на мотивите и композициите. Врязванията стават по-широки и дълбоки или се отнема част от повърхността, като те могат да бъдат триъгълници и линейарни. Мотивите получават нова характеристика и се получава нов тип украса. Този материал се вижда в таблици I (2, 3, 4 и 7), таблица IV (1, 2, 4 и 10) и таблица VIII (5). В първия случай се получават мотиви, характерни за култура Вадастра³⁶ и Боян³⁷, а в последният се запазва характеристиката на култура Хотница II - Качица В₂. При канелюрната украса също се забелязва промяна. Сега канелирането не обхваща само средната част, а преминава и върху високото устие - таблица I (5), таблица II (5), таблица V (3 и 5) и таблица IX (1, 3 - 5). Както се вижда от таблиците това развитие се наблюдава и върху форми, типични за Хотница II - Качица В₂ - таблица VIII (2) и таблица IX (1). При анализирането на материалите и тяхното синхронизиране с други селища се забелязва, че те се сратифицират на две нива. Първото ниво, което явно променя къснонеолитната традиция в този район, ще приемем като преходен етап между късния неолит и ранния енеолит. Това са материалите с елементи на Хотница II - Качица В₁, Вадастра I, Боян I и Дудещи - Черника. Във второто ниво се забелязва тенденцията, характерна за ранноенеолитните култури. Това са цилиндричноконичните форми, полусферичноконичните с горна цилиндрична част и полусферична горна част и кербшнитната украса върху съдовете. Носителите на тези елементи са от таблица I (2, 4, 5, 7 и 8), таблица II (5), таблица III (2), таблица V (3, 5 и 11), таблица VI (1 и 2), таблица VIII (5) и таблица IX (3 - 5). На някои находки аналогии се намират в селища, които са отнесени към ранния енеолит селищната могила в Русе³⁸, Слатина³⁹ и Хотърани.⁴⁰ Това ни дава основание да определим тези материали като ранноенеолитни. Тези материали се явяват като носител на новата зараждаща се традиция в средното течение на река Янтра.

При синхронизацията на разглеждания материал най-сходна е ситуацията в Копривец - сондаж А - III и IV хоризонт⁴¹ и може би отразяват един хронологичен момент, в който се извършвали едни и същи процеси в праисторическите общности в двата района. Явно всеки район има своите специфики, които се дължат на географското местоположение, културни традиции и контакти. Това се забелязва в обособяването на второ ниво с ранноенеолитна характеристика,

която е и подкрепена с много важен елемент в енеолитната украса като използването на графит. Върху един от фрагментите има запазени следи от него. Това се вижда в таблица IX (3). Трябва да се каже, че аналогични материали се разкриват в редица селища в България⁴² и Румъния⁴³, но те не могат да отразят ясно ситуацията, която се наблюдава в процесите, протичали в басейните на реките Янтра и Русенски Лом.

В заключение ще кажем, че за съжаление ситуацията, в която са разкрити находките на дускутираните селища, не позволява да се правят по-задълбочени анализи в интерпретирането им, а и направеният такъв търпи известни условия. Нашата цел е да се намери точното им място в хронологичното и културно пространство. Анализът им позволява те да заемат хронологическия хиатус между късния неолит - Хотница I и ранния енеолит - Поляница II за разглеждания район, без да го запълват изцяло.

Б Е Л Е Ж К И

¹ **Станев, П.** Неолитни и раннохалколитни селища по средното течение на река Янтра. Годишник на Музеите в Северна България, II, 1976, с. 5.

² Материалите се съхраняват във фонд "Праистория" на ИМ - гр. Велико Търново.

³ **Комша, Е.** К вопросу об относительной хронологии по развитию неолитических культур на юг - восток РНР и востоке НРБ. V, 1962, 53 - 85.

⁴ **Станев, П.** Селищната могила Самоводене - досегашни проучвания. Известия на Исторически музей гр. В. Търново, XII, 1997, 38 - 57.

⁵ **Станев, П.** Технология, типология, генезис и синхронизация на неолитното терасно селище Качица, Велико Търново, ИИМВТ, XI, 1996, 41 - 60.

⁶ **Станев, П.** Стратиграфия и периодизация на неолитните обекти и култури по басейна на река Янтра. ИМСБ, VIII, 1982, с. 12.

⁷ Пак там, с. 14.

⁸ **Станев, П.** Технология ..., с. 56.

⁹ **Попов, В.** Периодизация и хронология на неолитните и халколитни култури по поречието на река Русенски Лом. Русе, 1996, с. 32 и с. 56, обр. 43 - 54.

¹⁰ **Станев, П.** Технология ..., 41 - 60.

¹¹ **Mateescu, C.** Săpături arheologice la Vâdastra. Materiale și cercetări arheologice, VI, 1959; Săpături și arheologice de la Crusovu, MCA, III, 1957, 103 - 115; Evoluția culturii Vadastra pe deskoperirilor de la Hotărani - Fârcasele. Historica, II, 1971, 5 - 33.

¹² **Cantacusino, G., S. Morintz.** Die jungsteinzeitlichen funde in Cernica. Dacia, VII, 1963, 30 - 41.

¹³ **Comsa, E.** Istoria comunitatilor culturii Boin. 1974, Bucuresti; Remarques sur l'étape finale de la phase Bolintinianu de la culture Boin. Dacia, XIX, 319 - 328.

¹⁴ **Станев, П.** Технология ..., с. 56 и с. 78.

¹⁵ **Попов, В.** Периодизация ..., с. 32 и с. 56, обр. 43 - 54.

¹⁶ **Тодорова, Х., И. Вайсов.** Ново-каменната епоха в България. София, 1993,

с. 145.

¹⁷ **Nica, M.** La Culture de Dudesti en Oltenia. Dacia, XX, 1976, fig. 11 (1, 9, 13, 16), fig. 13 (2), fig. 14 (4); Asura orginiisi dezvoltării Vadastra de la Fârcasele (jud. Olt). Historica, I, 1970, Craiva, fig. 4 (42), p. 39.

¹⁸ **Nica, M.** Câteva date despre asezarea neo - enolitică de la Gârlești (Com. Mischii, Jud. Dolj). Arhivele Olteniei, 9, 1994, fig. 6 (5), p. 6.

¹⁹ **Nica, M.** La Culture Vinca en Olténie. Banatica, II, 1993, fig. 3 (4, 15, 20).

²⁰ **Berciu, D., M. si Butoiu.** Cercetări arheologice in orasul Slatina si in împrejurimi. MCA, VII, 1960, fig. 1 (3, 6, 7, 10), p. 140.

²¹ **Nica, M.** Evolutia culturii Vădastra pe baza descoperirilor de la Hotărani - Fârcasele (Judetui Olt). Historica, II, 1971, fig. 3 (2, 3, 15), fig. 4 (1 - 3, 6, 9), fig. 5 (1 - 4); **Mateescu, C.** Săpături arheologice la Vădastra. MCA, VII, 1960, fig. 3, p. 60.

²² **Mateescu, C.** Săpături arheologice la Crusovu. MCA, III, 1957, fig. 3, p. 113, fig. 7, p.

²³ **Николаев, Б.** Селище от късния неолит при с. Брелица, Врачански окръг. Археология, 4, 1986, обр. 5, с. 10.

²⁴ **Nica, M.** Evolutia ..., 13 - 16, fig. 3 (2, 13, 15), fig. 4 (1 - 3, 6, 9), fig. 5 (1 - 4).

²⁵ **Попов, В.** Периодизация ..., с. 184, обр. 56 (6.1), обр. 151, обр. 152.

²⁶ **Станев, П.** Технология ..., 41 - 86; Непубликуван материал от фонда на ИМ - гр. В. Търново.

²⁷ **Попов, В.** Периодизация ..., с. 173, обр. 45 (3.1, 3.2 и 3.3).

²⁸ **Cantacusino, G., S. Morintz.** Die jungsteinzeitlichen ..., p. 35, Abb. 7 (1 - 3), Abb. 9, p. 45, Abb. 14 (1 - 8).

²⁹ **Nica, M.** Evolutia ..., p. 13, fig. 3 (4).

³⁰ **Nica, M.** La Culture ..., p. 89, fig. 11 (13, 16), fig. 13 (2).

³¹ **Попов, В.** Периодизация ..., с. 215, обр. 87 (8.3) и 69 (14.1).

³² **Comsa, E.** Istoria ..., p. 98, fig. 26 (52, 53).

³³ **Матева, Б.** Находки от късния неолит в археологическия резерват "Сборяново". ГМСБ, XIX, 1993, табл. III (6).

³⁴ **Попов, В.** Периодизация ..., с. 56.

³⁵ Пак там, с. 106.

³⁶ **Nica, M.** Evolutia ..., 5 - 33; **Mateescu, C.** Săpături arheologice la Vădastra ..., 61 - 74; **Mateescu, C.** Săpături arheologice la Crusovu ..., 103 - 114.

³⁷ **Comsa, E.** Istoria ..., 10 - 198; Remarques sur l'etape ..., 319 - 320.

³⁸ **Попов, В.** Периодизация ..., с. 201, обр. 73 (2.1 и 2.2).

³⁹ **Bereciu, D., M. si Butoiu.** Cercetări ..., p. 140, fig. 1 (2, 3, 6, 7).

⁴⁰ **Nica, M.** Evolutia ..., p. 13, fig. 3 (2, 3, 5, 15), p. 16, fig. 5 (4).

⁴¹ **Попов, В.** Периодизация ..., с. 56.

⁴² В използваната за българските обекти литература и посочената в нея друга литература.

⁴³ В използваната за румънските обекти литература и посочената за нея друга литература.

FINDS FROM THE TRANSITIVE PERIOD FROM THE
LATE NEOLITH TO THE EARLY ENEOLITH
COMING FROM THE REGION OF
HOTNITSA VILLAGE NEAR VELIKO TURNOVO
(Summary)

Nedko Elenski

The present article analyzes objects gathered from the surface of three terrace settlements in the region of Hotnitsa village - Orlovka, Kashlata and Kaya bunar. The finds in question have distinct cultural characteristics and refer to the cultures Hotnitsa - Katchitsa B2, Vadastra, Dudenshti - Chernika and Boyan. These finds reveal the transformation of late neolithic culture into an early eneolithic which is traced in the shape and ornamentation. Two stages of development can be observed in the objects for the mentioned region. Chronologically they date from the period between Hotnitsa I and Polianitsa II but do not cover it entirely. In our opinion, part of the finds lay the beginning of eneolith along the medium course of the river Yantra.

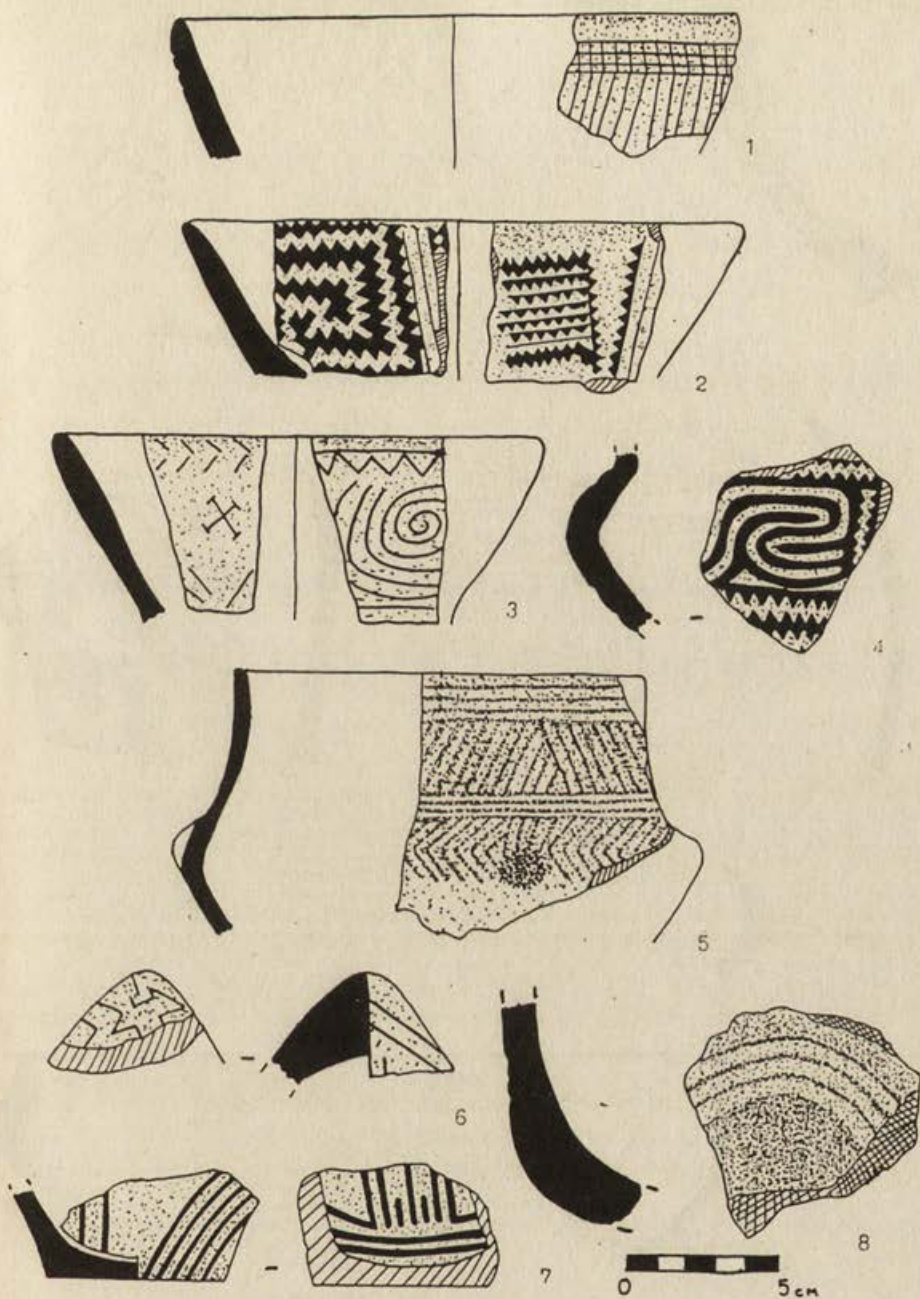

Таблица I. Керамични форми от селището "Орловка" - 1 - 8.

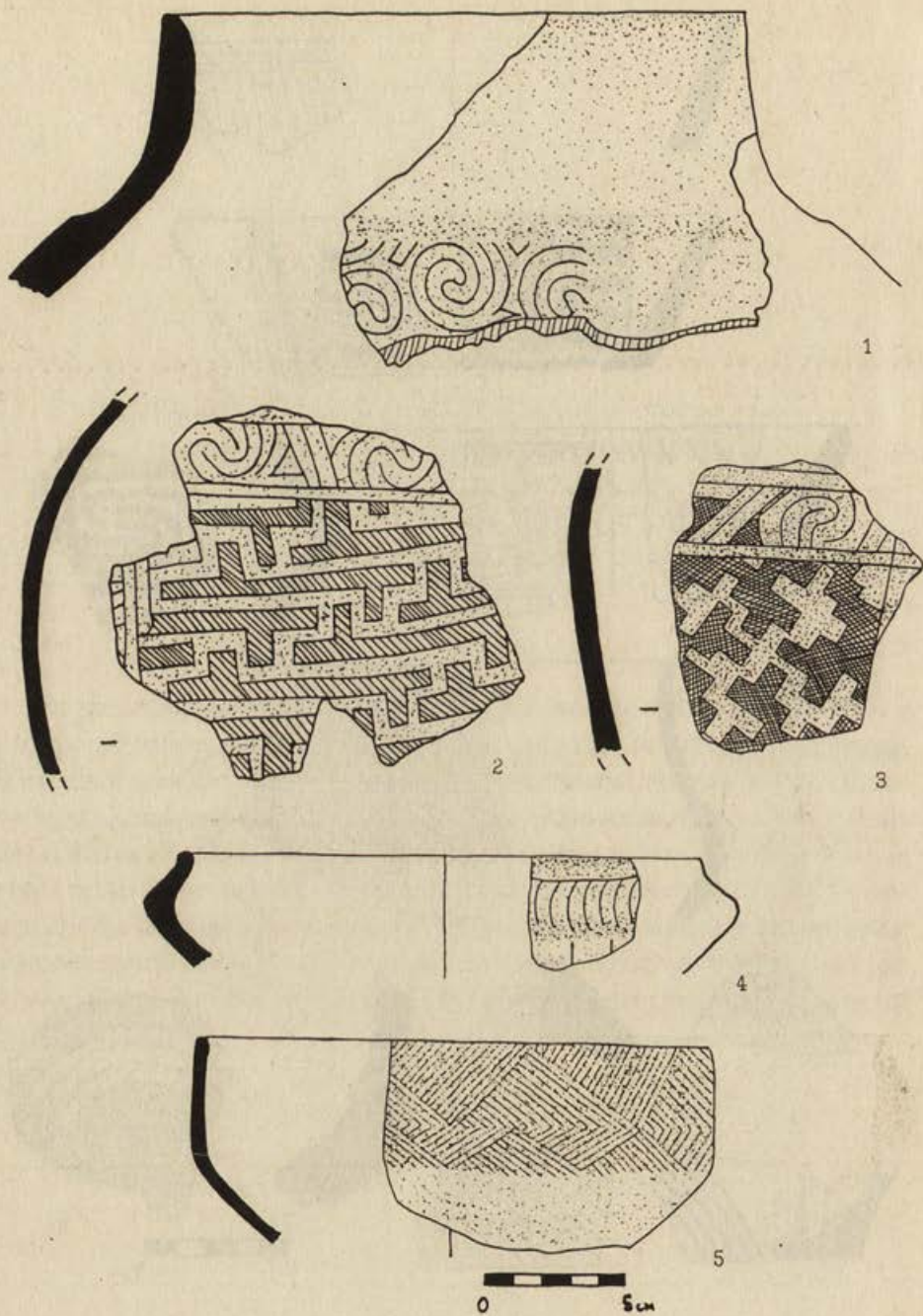

Таблица II. Керамични форми от селището "Орловка" - 1 - 5.

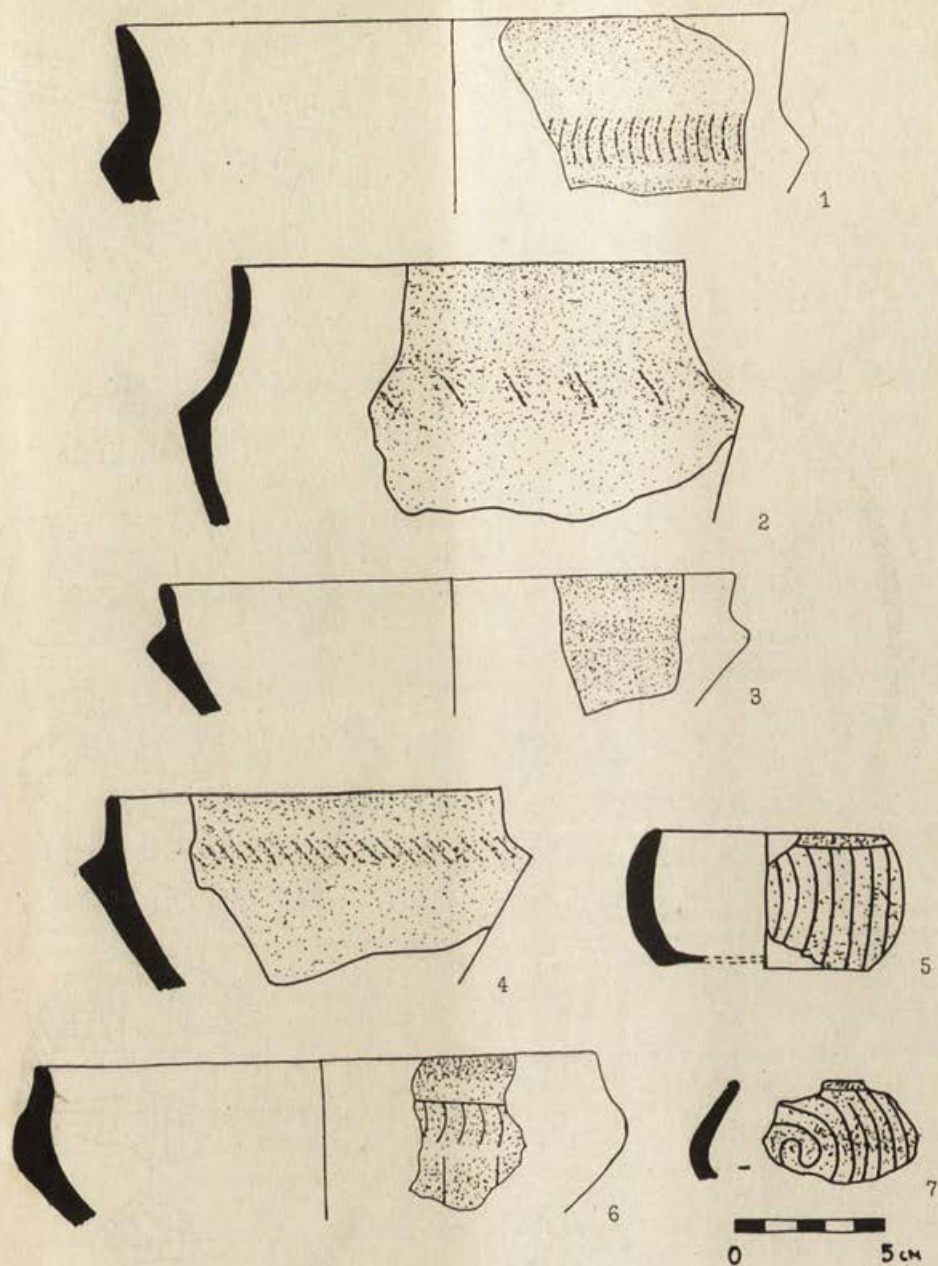

Таблица III. Керамични форми от селището "Орловка" - 1 - 7.

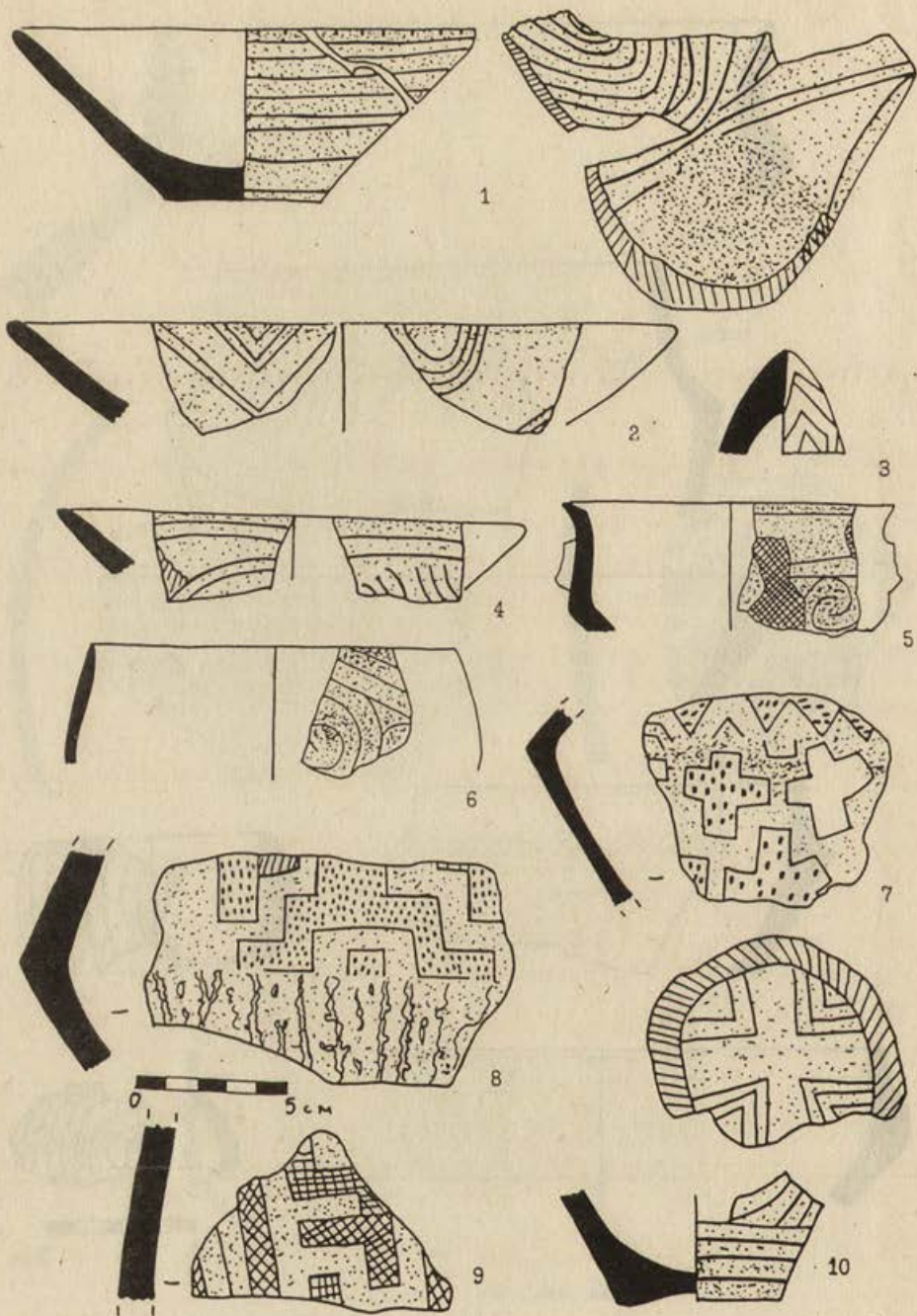

Таблица IV. Керамични форми от селището "Кая бунар" - 1 - 10.

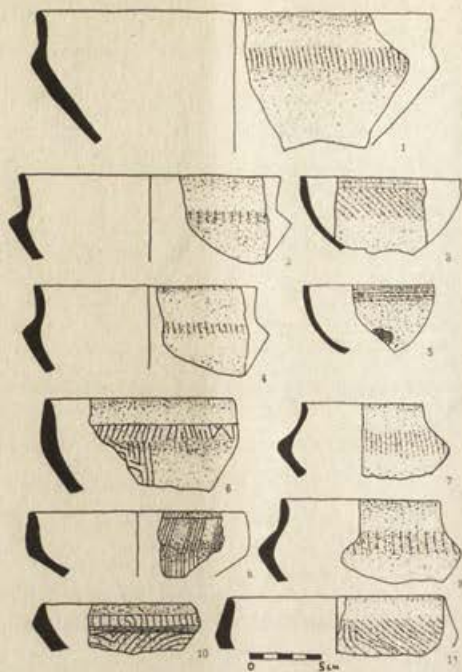

Таблица V. Керамични форми от селището "Кая бунар" - 1 - 11.

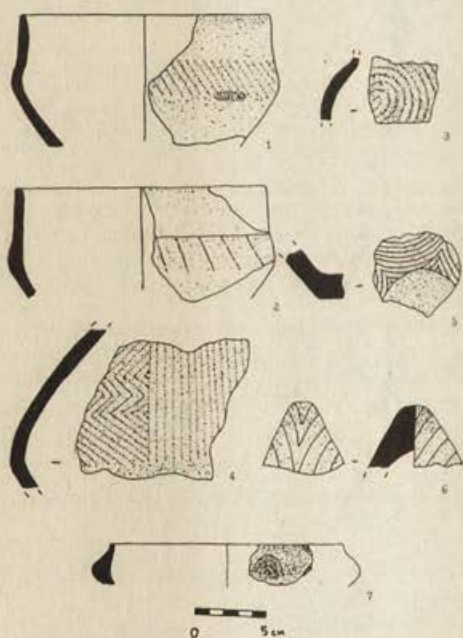

Таблица VI. Керамични форми от селищата "Орловка", "Кая бунар" и "Къшлата" - 1 - 7.

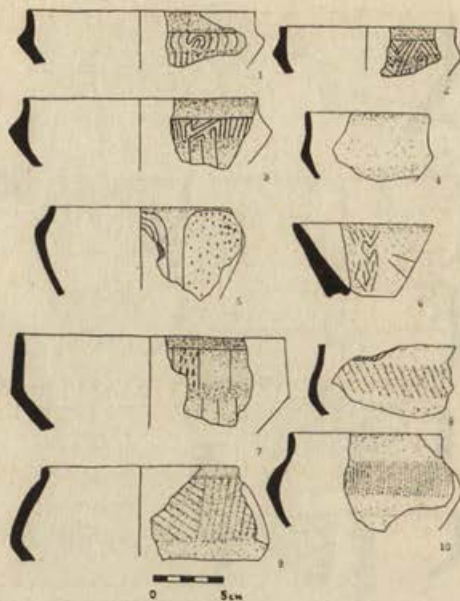

Таблица VII. Керамични форми от селищата “Орловка, “Кая бунар” и “Къшлата” - 1 - 10.

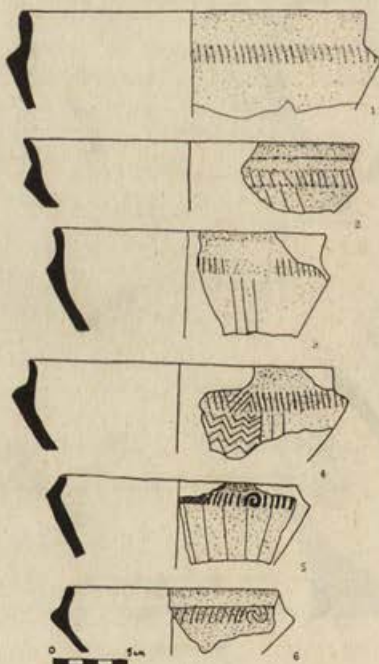

Таблица VIII. Керамични форми от селищата “Орловка, “Кая бунар” и “Къшлата” - 1 - 6.

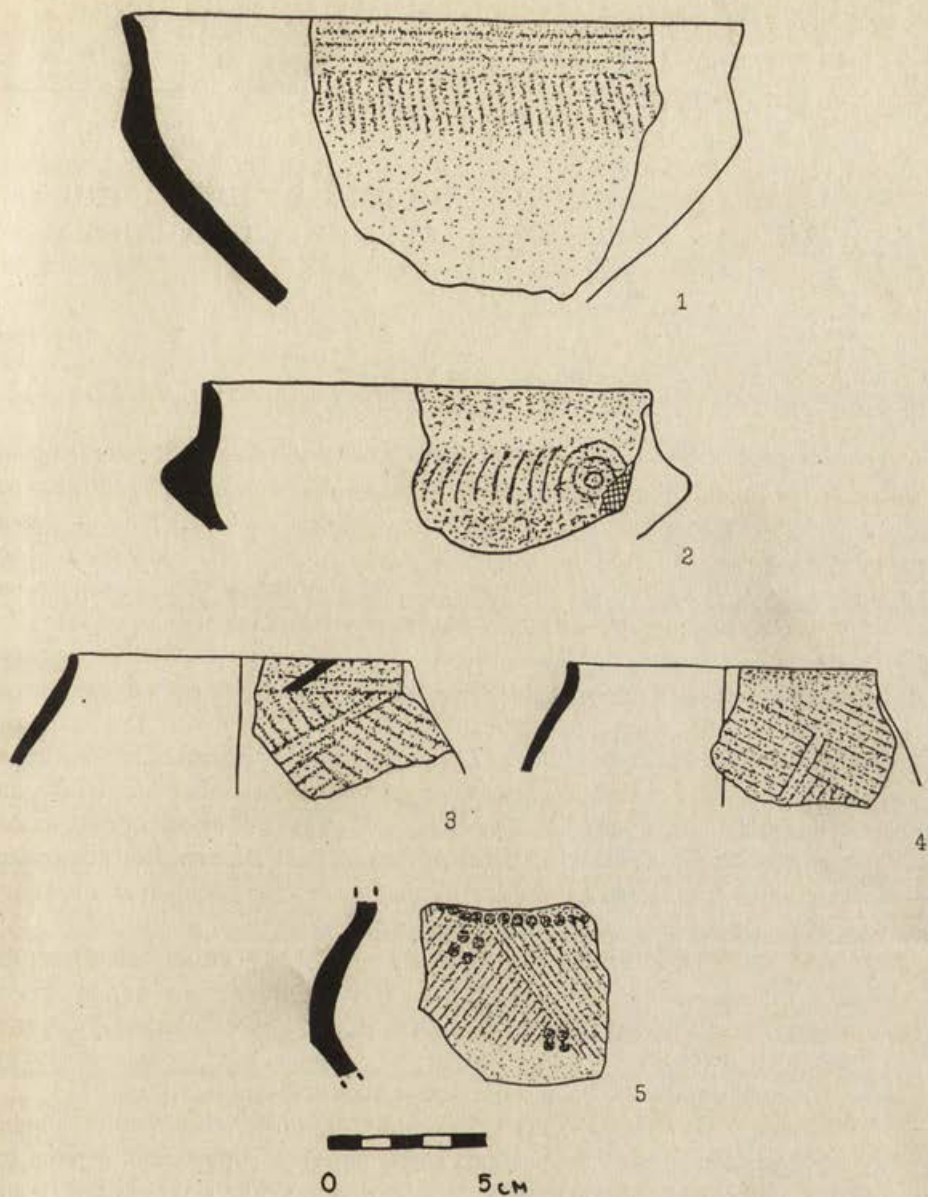

Таблица IX. Керамични форми от селището "Къшлата" - 1 - 5.